

Wolfgang Herrndorf: *Čik*. K literárně historickému a teoretickému kontextu současného románu road movie

Tamara Bučková

Klíčová slova

Wolfgang Herrndorf, *Čik*, problémově orientovaná literatura pro mládež a mladé dospělé, road movie.

Několik slov úvodem

Román *Čik*, který je předmětem následujících reflexí, se řadí k nejvýznamnějším současným románům adresovaným mládeži. Přesto jej lze zařadit rovněž do literatury pro mladé dospělé, a přesto stal vítanou četbou mnohých dospělých. Byl přeložen do dvaceti čtyř jazyků, v mnoha jazycích jej lze získat také jako audioknihu. Mimo to je možné zhlédnout jej jako divadelní představení a od podzimu 2016 bude možné seznámit se i s jeho filmovou verzí, která vzniká v německé produkci. Jedná se o román, který získal vícero literárních ocenění, a který se v určitém slova smyslu stal symptomem současné doby. Vypráví o pragmatickém životním stylu dospělých, který je tak dobře přenosný na další generaci. O syndromu nechat se ostatními uvidět a být viděn ve smyslu být obdivován. O nutnosti být viděn ve smyslu být akceptován. Činí tak očima vnímavého asi patnáctiletého Maika, outsidera, který se spolu s *Čikem*, kamarádem, kterého by mu neschválil nikdo na světě, vydá na velkou cestu za dobrodružstvím i objevením sama sebe.

Motiv cesty spojený s motivem outsiderské postavy není v literatuře ničím novým. Nicméně pokud je zasazený do souřadnic života generace, o níž se tímto způsobem ještě nevyprávělo, je svým způsobem inovativní a je nutné věnovat mu pozornost z více úhlů pohledu.

Následující článek si klade za cíl představit román *Čik* od Wolfganga Herrndorfa jako road movie, jako román adresovaný (nejen) mládeži, jehož tématem se staly negativní fenomény současné společnosti. Na román nahlíží v kontextu školních románů ze začátku i konce 20. století a pokouší se přispět k odpovědi na otázku, čím se tento román stal z pohledu německé i evropské literatury výjimečný. Jeho cílem je poukázat i na aspekty recepce ze strany českých čtenářů.

1. Teoretická východiska k vymezení žánru road movie adresovaného mládeži, dospívajícím čtenářům a mladým dospělým

1.1 Proměna paradigmat literatury pro děti a mládež

Proměny literatury pro děti a mládež (dále jen LPDM) jdou ruku v ruce s proměnou životního stylu soudobé společnosti. Pojem **proměny paradigmat**, který je středobodem této úvahy, a který v současnosti v oblasti německy psané literatury funguje jako terminus technicus, je prakticky přejatý ze statě Hanse-Heina Ewerse s názvem *Themen-, Formen- und Funktionswandel der westdeutschen Kinderliteratur seit Ende 1960er, Anfang der 1970er Jahre*.

/ *Proměna témat, forem a funkcí z roku 1995*¹. V této stati Ewers, jeden z nejvýznamnějších evropských teoretiků LPDM, reflektuje novou situaci, v níž se německy psaná LPDM ocitá v 70. let 20. století a klasifikuje ji jako zmíněnou proměnu paradigmat.

Vyjdeme-li ze všeobecně známého výkladu termínu *paradigma*, pak se jedná o platnou a jen těžko měnitelnou zákonitost. Z tohoto úhlu pohledu lze odvodit, že v případě LPDM jde o sémantické i formální rysy (tematickou, kompoziční a jazykovou přiměřenost, aspekt dítěte a s ním spojenou fantazii a obrazotvornost) na straně jedné a společenská očekávání (očekávání ze strany laické i odborné veřejnosti) na straně druhé. Ewers tento pojem uvádí do souvislosti s tehdy velmi populární monografií sociologa Ulricha Becka *Risikogesellschaft . Auf dem Weg in eine andere Moderne / Riziková společnost. Na cestě k nové moderně*². Beck v ní přináší analytickou kritiku životního stylu pragmaticky uvažující Evropy, která je poznamenána boomem informačních technologií a nutností získat a udržet vysoký sociální standard. Jedná se o Evropu žijící v období pozměněných rodinných vzorců i rolí, které, jak dokazují nejrůznější sociologické a psychologické výzkumy,³ ovlivnily také podobu dětství. Stále častěji se objevují rozvedená manželství a rozdělené rodiny, patch-workové nebo singlové rodiny. Dochází k jistému podělení se o role, které původně přináležely dospělým. Stále častěji se děti či teenageři podílejí na řešení složitých situací dospělých, a zčásti tak přebírají roli jejich partnerů. Takové situace nezasahují jen rodinný život a překračují hranice domova. Stávají se přídatkem klasických, nijak nezměněných, ale zčásti eskalovaných problémů, které obvykle děti či teenageři v určité životní fázi řeší. 70. léta 20. století v německy psané literatuře pro děti a mládež tedy znamenají zrušení veškerých tabu a nástup realistického románu. V souladu s Ernstem Seibertem⁴ lze potvrdit, že dětství přestává být jakýmsi chráněným ostrovem štěstí či bezstarostnosti.

1.2 Literatura (nejen) pro mládež jako aktuální obraz společnosti

Středem pozornosti autorů, kteří vstoupili do literatury pro děti a mládež po proměně paradigmat v 70. letech 20. století, se staly **negativní fenomény společnosti**, které v ní jako témata setrvávají dodnes. Tyto negativní fenomény lze rozdělit vícero způsobem do dvou hrubě načrtnutých skupin, mezi nimiž je možné vydělit další subkategorie. Jako jedno z možných kritérií klasifikace lze stanovit dobu, o níž romány vyprávějí. **Jsou literárním obrazem současnosti, nebo**

¹ EWERS, Hans-Heino. *Themen-, Formen- und Funktionswandel der westdeutschen Kinderliteratur seit Ende 1960er, Anfang der 1970er Jahre*. In: EWERS, Hans-Heino. *Literaturanspruch und Unterhaltungabsicht. Studien zur Entwicklung der Kinder- und Jugendliteratur im späten 20. und frühen 21. Jahrhundert*. S 15 – 44. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2013. 393 s. ISBN 978-3-631-64449-2.

²BECK, U. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986. 391 s. ISBN 978-3518113653

³ERDHEIM, M. *Die gesellschaftliche Produktion von Unbewusstheit. Eine Einführung in den ethnopsychoanalytischen Prozeß*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1992. 475 s. ISBN 3-518-28065-1. HURELLMANN, K. / BRÜNDEL, H. *Einführung in die Kindheitsforschung*. 1. Auflage. Weinheim - Basel - Berlin : Beltz Verlag, 1996. ISBN 3-407-25170-X. 2., völlig überarbeitete Auflage. Weinheim - Basel - Berlin : Beltz Verlag, 2003. 240 s. ISBN 3-407-25282-X.

⁴SEIBERT, E. *Themen, Stoffe und Motive in der Literatur für Kinder und Jugendliche*. Wien : Fakultas Verlag- und Buchhandel, 2008. 206 s. ISBN 978-3-8252-3073-9.

minulosti.⁵ Jiným možným kritériem klasifikace této literatury je stupeň naléhavosti či společenské tíže. **Jedná se buď o témata, v nichž rezonuje všední každodennost, nebo o témata zobrazující extrémní životní situace,** v nichž se hlavní postavy často pohybují se často na hranici života a smrti. Z tohoto pohledu pak do první skupiny patří témata jako rozpad rodiny, nemoc či smrt, hledání biologických rodičů, či zcela ‚obyčejný pocit‘ outsiderství. Do druhé skupiny potom lze zařadit hraniční situace, které si hlavní postava buď přivodila sama, nebo v nichž se ocitla kvůli nenadálým životním okolnostem. Jako více či méně subjektivně zapříčiněná se jeví témata alkoholismu, drogové závislosti, mobingu či jiného typu kriminality, nebo např. témata nemocí spojených s poruchami přijímání potravy. Zvláštní místo má téma homosexuality, které lze zařadit i do skupiny první. Oproti tomu objektivně zapříčiněná témata odrážejí situace otvírající otázku bytí či nebytí společnosti či celé civilizace, např. ekologické katastrofy či válečné konflikty.

Hranice mezi jednotlivými skupinami uvnitř obou klasifikací jsou prostupné, přičemž míra jejich prostupnosti úzce souvisí s výpovědní silou jednotlivých děl. Zřejmá je souvislost mezi zvoleným žánrem a částečně i s autorským stylem jednotlivých spisovatelů.

1.2.1 Problémově orientovaná literatura (nejen) pro mládež od 70 let 20. století do současnosti: proměna témat, proměna žánrů, proměna vypravěčských stylů

Problémově orientovaná literatura vznikající od proměny paradigmat v 70. letech 20. století je spojena např. s tvorbou Kirsten Boieové, Petra Härtlinga, Christiny Nöstlingerové, Mirjam Presslerové, Jutty Treiberové a Renaty Welshové. Není překvapující, že zde převládají především autorky. Z jejich osobních vyznání a vzpomínek lze vyčíst, že jisté zaujetí pro téma bylo dáno i přáním psát pro vlastní děti (a později vnoučata), a možná s nimi touto formou sdílet obrazy dětství. Všechny jmenované autorky, které dodnes publikují, a tak i stejně Petra Härtlinga, lze označit jako klíčové autory poslední třetiny 20. století. Nejedná se o jednu generaci autorů, ani o spisovatele, které by spojovalo programové prohlášení. Kromě společensky aktuálních témat je spojuje, jak již bylo rovněž uvedeno, **žánr realistického románu**, který v jejich tvorbě jasně převažuje.

Od konce 80. let a v 90. letech 20. století se vedle realistického románu pro mládež stává relevantním žánrem také **román pro mladé dospělé**. Hlavní postavy se pohybují ve věku 16 – 18 let a opět jsou nuceny vyrovnávat se s negativními fenomény doby, ovšem ve vyhraněnější podobě. S věkem protagonistů se posouvá i adresnost děl, které se vyznačují důkladnou psychologickou kresbou postav a důsledně uplatňovanou poetikou prázdných míst všeobecně známou z teorie románu R. Ingardena. Pro vypravěčské struktury je charakteristická ich-forma a vrstevnatost vyprávění sledující zpravidla několik časových rovin. Důsledkem je vyšší pravděpodobnost identifikace s hlavní postavou či vymezení se proti této postavě. Prvek nejistoty související s tématem hledání vlastní identity je relevantním znakem těchto románů. Kromě nich se na pultech knihkupectví objevuje také řada děl, ve kterých aktuálnost tématu jasně převyšuje literární kvality. Důležité je téma generační negace a protestu. Český čtenář se s takovými romány německy psané literatury může seznámit pouze výběrově. Nejprekládanější autorkou je v Christina Nöstlingerová, která není autorkou, která se ve své tvorbě nesoustředí jen na

⁵ Předkládaný článek se z důvodu rozsahu i vlastního tématu bude zabývat pouze bližší charakteristikou románů, jejichž tématem je současnost. Protože všechny problémově orientované romány se vztahují k dění ve 20. a 21. století, za klíčové téma minulosti lze v tomto případě považovat téma 2. světové války.

problémově orientovaná témata. Její knihy jsou i přes obsahovou aktuálnost charakteristické humorným nazíráním na svět a jistou odlehčeností.

I přes nastíněnou „literární plochost“ se v **90. letech** objevují díla zásadního významu, která korespondují s děním v literatuře určené dospělým čtenářům, totiž s fenoménem postmoderního románu. V korpusu literatury pro mládež tuto vývojovou tendenci reprezentují zejména překlady z americké či severské literatury. Severská literatura jde přitom více do hloubky a to z důvodu zapracování motivu vyrovnání se smrtí. Tak je tomu např. v románě *Appelsinpiken / Dívka s pomeranči* od Josteina Gaardera, který znají i čeští čtenáři, nebo v románě *Du fehlst mir, du fehlst mir / Chybíš mi, chybíš mi!* Petra Pohla, který dosud do češtiny přeložen nebyl.

90. léta jsou rovněž charakterizována realistickými romány, avšak zároveň díly s poměrně složitější kompozicí rozbíhající se do více vypravěčských rovin. Českému čtenáři mohou být známy např. romány *Herz- und Beinbruch / Pokoj s vyhlídkou*, *Der blaue See ist heute grün / Modré jezero je dnes zelené* či *Solange die Zikaden schlafen / Dokud cikády spí* od Jutty Treiberové či román *Wolke / Mrak* od Gudrun Pausewamgové. Kromě toho se objevuje ještě další, obsahově vyhrocená forma epického vyprávění pro dospívající čtenáře, kterou je **adolescentní román**.⁶ Jedná se o román vymezený extrémně zátěžovými tématy, jež bývají často vymezena prostřednictvím školy. Fungování hermeneuticky uzavřeného světa školních internátů lze přitom právem označit za alespoň zčásti maligní. V německy psané literatuře je takovým příkladem román *Crazy*⁷ od Benjamin Leberta.

Přelom 20. a 21. století představuje kontinuální pokračování zmíněných vývojových tendencí a **eskalaci dívčího románu** orientovaného všemi směry: od snahy osamostatnit se od rodičů, získat první sexuální zkušenosti, nalézt vztah, snaha vyrovnat se také s homosexuální orientací. K výše uvedeným autorkám konce století, mezi nimiž je v tomto případě nutné jmenovat opět Christinu Nöstlingerovou, přibývají nová jména, např. Alex Henning Langenová či Tamara Bachová.

Rok 2010 je posledním předělem této studie. V tomto roce vychází román *Čik* Wolfganga Herrndorfa.

Hlavním tématem je v případě všech uvedených subžánrových kategorií románů určených mládeži, dospívajícím, mladým dospělým i starším čtenářům hledání vlastní identity, proces hledání sama sebe.

1.2.2 Souvislost problémově orientované literatury s literaturou pro dospělé čtenáře

V německy psané literatuře lze v souvislosti s problémově orientovanými romány pro mladé dospělé vystopovat jistou návaznost jednak na „školní romány“ z počátku 20. století, konkrétně na dílo Hermana Hesse *Uterm Rad / Pod koly. Tento svět* (1906), román Roberta Musila *Die Verwirrungen des Zöglings Terlöß / Zmatky chovance Terlösse* (1906), a jednak na romány překračující školní prostředí, které jsou označovány mezinárodními termíny *Adoleszenzroman*, *Bildungsroman*, *Coming-of-age story*, *Road movie*. K dílům, která bývají uváděna v kontextu s románem *Tschick / Čik*, a která pocházejí z druhé poloviny 20. století⁸, patří *The Catcher in the*

⁶ V tomto případě se jedná o doslovný překlad termínu *Adoleszenzroman*.

⁷ S tímto titulem vyšel román B. Leberta i v českém překladu.

⁸ Jako předchůdce těchto románů lze označit již román Johanna Wolfganga Goetha *Die Leiden des jungen Werthers / Utrpení mladého Werthera* (1774).

Rye / Kdo chytá v žitě od Jeroma Davida Salingera (1951), *Die neuen Leiden des jungen W. / Nová utrpení mladého W.* od Ulricha Plenzdorfa (1973) a román *Crazy / Crazy* od Benjaminu Leberta (1999).

V případě Sallingerovy proslulé prózy *Kdo chytá v žitě* se jedná o dílo zahrnující rysy společenského, psychologického a vývojového románu, jenž je zpravidla iniciovaný cestou a podmíněný dobrodružstvím, které z cesty vyplývá. Děj se odehrává v průběhu tří dnů před Vánoce. Hlavní postava, neúspěšný středoškolák Holden Caulfield, opouští školu, z níž byl kvůli studijním neúspěchům i konfliktnímu chování vyloučen, a namísto návratu domů se ponoří do života nočního New Yorku, aby se tak vyhnul setkání s rodiči. Cestu lze svým způsobem nalézt i v avantgardním románě *Nová utrpení mladého W.*, ve kterém hlavní hrdina, Edgard Wiebau, na protest proti poměrům na učňovské škole uteče do Berlína splnit si svůj sen: začít studovat na akademii a stát se malířem. Avšak skutečným cílem je eliminovat ze svého světa ty, kteří jej směřují tam, kam chtějí oni a ne tam, kam potřebuje jít on. Protest proti společnosti je podtržen nejen motivickou návazností na román Wolfganga Goetha⁹, ale i způsobem, jakým Plenzdorf s tímto románem zachází. Goethův román je zde vnímán jako kultovní kniha zhmotňující protest sám o sobě. Bohatě je zde zastoupená intertextualita, dějová linie původních *Utrpení mladého Werthera* se stává hybným momentem dějové linie, zápletka je v podstatě přenesena do 70. let v bývalé NDR a z tohoto pohledu jí nechybí ani jistý podtext protestu politického. Motivická návaznost je doložitelná i ve jménech protagonistů, s představou klasika, která je takto neustále evokována, kontrastuje slang i další intertextové odkazy, které vedou k výše zmíněné próze *Kdo chytá v žitě* J. D. Sallingera. Školním románům ze začátku 20. století se pak bezpochyby přibližuje Lebertův román *Crazy*, který se soustředí na internátní chlapeckou školu. Fyzicky postižený, částečně zchromlý šestnáctiletý protagonista příběhu z důvodu opakujících se školních neúspěchů a utkvělého přání rodičů složit maturitu mění jednu školu za druhou a dostává se do městečka Neuseelen, kde se odehrává podstatná část románu. V románě jsou zastoupeny v podstatě všechny motivy vztahující se k bouřlivému životu generace vstupující do světa dospělých: alkohol, sex, snaha najít přátelství i lásku. Román, který je v médiích parafrázován jako *Zmatky chovance Leberta*¹⁰ či jako *Utrpení mladého B.*¹¹ má silné autobiografické momenty. Benjamin Lebert, autor trpící stejným hendikepem jako jeho románový hrdina, jej napsal v době, kdy mu bylo sedmnáct let. Spojujícím prvkem všech zmíněných románů s hrdiny stojícími na okraji společnosti je skutečnost, že se tato díla sice řadí do korpusu literatury určené dospělému čtenáři, ale tak jako tak jsou vyhledávanou nebo doporučenou, a v nejednom případě i povinnou četbou mládeže na středních školách.

2. Wolfgang Herrndorf: *Čik*

2.1 Autorský medailon

⁹ Viz pozn. č. 7.

¹⁰ <https://www.amazon.de/Crazy-Roman-Benjamin-Lebert/dp/344254159X>. Jedná se o intertextový odkaz na román Roberta Musila *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß / Zmatky chovance Törlesse* (1906). [Cit. 15.8.2016; 21:30.]

¹¹ http://www.deutschlandradiokultur.de/die-leiden-des-jungen-b.1153.de.html?dram:article_id=181187: [Cit. 15.8.2016; 21:33.]

Wolfgang Herrndorf (1965, Hamburk – 2013, Berlín) vešel do kulturního života Německa na počátku 21. století jako malíř, ilustrátor a především jako spisovatel. Jeho prózy jsou známé literárními kvalitami i jistou alternativností, která jej vydělovala z okruhu písících vrstevníků. Tato odlišnost byla jistě podmíněna i tragickým životním osudem.

Wolfgang Herrndorf vystudoval Akademii výtvarných umění v Norimberku. Po ukončení studia začal pracovat jako ilustrátor pro satirický časopis *Titanic* vycházející v Berlíně. Berlín se stal také městem, kde prožil zbývající roky svého života. Do literatury vstoupil roku 2002 dílem *In Plüschgewittern / V plyšových bouřkách*, který je románovým debutem vyprávějícím o jeho vlastním dospívání. V roce 2007 vyšel soubor Herrndorfových povídek *Diesseits von Van-Allen-Gürtels / Na této straně Van Allenových pásů*. Předělem v jeho spisovatelské kariéře se stal jeho druhý román s názvem *Tschick / Čik*, který vyšel v roce 2010, a za který autor obdržel Státní cenu literatury pro mládež¹². Román vypráví o cestě dvou teenagerů v ukradené staré Ladě, o cestě bývalým východním Německem do neexistujícího místa s názvem Tramtárie, kam lze ‚vypadnout‘ z každodenního nezajímavého a vesměs ubíjejícího života. V roce 2010 byl Wolfgangu Herrndorfovi diagnostikován zhoubný nádor na mozku s prognózou minimální šance na úspěšné léčení. V tuto dobu autor začíná psát svůj blog o nemoci, psaní a soukromém životě s názvem *Arbeit und Struktur*. Čtenáři tak mají šanci částečně sledovat i proces vzniku jeho dalších děl a být spolu s autorem téměř do posledního dne jeho života. Roku 2011 vyšel další Herrndorfovův román, tentokrát ironicky laděný špionážní thriller *Sand / Písek*. Také román *Písek* byl čtenáři i kritikou přijat kladně, avšak úspěch předchozího románu nemohl překonat. V souvislosti s texty uveřejňovanými na blogu by bylo možné toto dílo interpretovat jako hledání rychlé cesty umožňující jistý únik mimo realitu, která pro autora začínala být veskrze vyčerpávající. Z blogu lze stále častěji vyčíst také více či méně skryté úvahy o dobrovolném ukončení života. Wolfgang Herrndorf v tuto dobu začal hledat osobu, která by byla ochotna dokončit jeho rozepsaný román o dívčí postavě z románu *Čik*, která protagonisty tohoto road movie část cesty doprovází. Nenašel nikoho, kdo by byl ochotný se tohoto úkolu ujmout. I přesto rozhodl svůj život uzavřít a bez jakékoliv deklarační čehokoliv, co by do svého blogu ještě napsal, spáchal sebevraždu. Pro přátele i čtenáře blogu zůstalo zprvu nejasné, zda podlehl nemoci, nebo odešel ze světa dobrovolně.

Poslední román Wolfganga Herrndorfa s názvem *Bilder deiner großen Liebe: Ein unvollendeter Roman / Obrazy tvojí velké lásky. Nedokončený román* vyšel v roce 2014, tedy rok po autorově smrti. V témže nakladatelství¹³ jako všechna díla Wolfganga Herrndorfa byla vydána i knižní podoba blogu, literární biografie se stejnojmenným názvem *Arbeit und Struktur / Práce a struktura*.

2.2 Čik

2.2.1 Základní seznámení s románem

Maikovi, hlavnímu protagonistovi a závěrem vypravěči příběhu, je 14 let. Je sice chytrý, ale působí nenápadně. Mezi spolužáky příliš nezapadá a je vnímán jako někdo, kdo stojí na okraji. Jako outsider se profiluje nejen kvůli své neprůraznosti a až příliš očividné platonické lásce ke spolužačce Tatjaně, ale především prezentací své rodiny. Kvůli písemné práci, vyprávění o matce

¹² V jazyce originálu se jedná o cenu Der Deutsche Jugendbuchpreis, kterou mohou získat i zahraniční autoři. Je to jedna z nejvýznamnějších cen v německy mluvících zemích.

¹³ Rowohl Taschenbuch Verlag, Berlin.

alkoholiče s latentně přítomným otcem, jehož více zajímá jeho práce, kterou je donucen přečíst před třídou, získá přezdívku Cvoky. Maik je nucen trávit sám volná odpoledne a nakonec prázdniny. Matka je na léčení, otec na dovolené se sekretářkou. A tak se Maik dá dohromady s dalším outsiderem ze třídy, s ruským Němcem přezdívaným Čik.

Vyrazí spolu ukradenou starou Ladou na cestu z Berlína k údajně existujícím příbuzným Čika kamsi do východního Německa, ale vlastně do neexistující země Tramtárie.

Vystrčil jsem ruku z okýnka a položil si ji na hlavu. Jeli jsme třicítkou mezi loukami a polema, nad kterejma pomalu vycházelo slunce, někde za náma zůstal Rahndorf a to byla ta nejkrásnější věc, co jsem kdy zažil. Těžko říct, co na tom bylo tak zvláštního, vždyť to byla jen obyčejná jízda autem a já jsem autem už mockrát. Jenže je prostě rozdíl, jestli s váma jedou dospělí a žvaněj o hrubozrnném betonu a o Angele Merkelové, nebo jestli nejedou a je klid. Čik se vyklonil z okýnka, držel volant pravou rukou a auto stoupalo do malýho kopečka. Bylo to, jako by Lada projížděla mezi poelma sama od sebe, byla to úplně jiná jízda, úplně jinej svět. Všechno bylo větší, barvy sytější, zvuky dolby surround a mě by popravdě vůbec nepřekvapilo, kdyby se před náma vynořil Tony Soprano, dinosaurus nebo kosmická loď.^{14 15}

Čik je v tomto případě protagonistický titul, který jako jeden ze dvou rovnocenných protagonistů románu iniciuje zrod toho druhého, který je zároveň vypravěčem zprostředkujícím prázdninovou cestu. Motiv cesty je tedy iniciován nefunkční rodinou, outsiderstvím, pocitem lásky, která je spíše probouzením sexuality nežli vztahem a konečně prázdninovým setkáním s Čikem, který Maikovi jeho spolužáka ukáže ve zcela jiném světle.

Román je rozdělen do 49 krátkých kapitol, které jsou optimální pro glosující vidění světa, v němž se Maik pokouší spatřit dosud neobjevenou hloubku. Hloubku odpovídající jeho věku i možnostem s perspektivou chtít nahlédnout někam dál, za pomyslný obzor cesty, na niž se s Čikem vydali.

Maik s Čikem se setkávají s různými lidmi a jejich příběhy. S místy probouzejícími romantiku a hořkou chuť poněkud zanedbaného světa. Všechna setkání přispívají k mozaikovitému objevování sama sebe, které postupně přerůstá v jiné vidění světa a v případě Maika v kvalitativně nové uvědomění si sama sebe. Důležité je poznání přátelství, které nijak nenaruší ani fakt, že Čik Maikovi přiznává svou homosexualitu. Významnou roli sehrává setkání s Isou, dívkou, která v Maikem a Čikem společně sdílí část cesty. Dokonce i na oba protagonisty Isa působí jako vyvrhel v pravém slova smyslu. Je špinavá, divná, hladová a bere za vděk i divoce rostoucími ostružinami. Je na cestě, i když o existenci jejího nějakého konkrétního cíle Maik s Čikem silně pochybují. Také Isa postupně rozkrývá svou tvář. Maik ji postupně konfrontuje se svými vzpomínkami na Tatjanu a v podvědomí začíná k Ise pociťovat ‚něco‘, co může hraničit se zamilovaností a možná by jednou mohlo přerůst i v něco víc. Isa se nakonec rozhodne pokračovat v cestě sama, a proto si od Maika vypůjčí peníze, o nichž Maik předpokládá, že už je, stejně jako Isu, nikdy neuvidí.

¹⁴ HERRNDORF 2012 b, S 95.

¹⁵ *Ich hatte meine Hand aus dem Fenster gehängt und den Kopf darauf gelegt. Wir fuhren Tempo 30 zwischen Wiesen und Feldern durch, über denen langsam die Sonne aufging, irgendwo hinter Rahnsdorf, und es war das Schönste und Seltsamste, was ich je erlebt habe. Was daran seltsam ist, ist schwer zu sagen, denn es war ja nur eine Autofahrt, und ich war schon oft Auto gefahren. Aber es ist eben ein Unterschied, ob man dabei neben Erwachsenen sitzt, die über Wachsbein und Angela Merkel reden, oder ob sie eben nich da sitzen und niemand redet. Tschick hatte sich auf seiner Seite auch aus dem Fenster gehängt und steuerte den Wagen mit der rechten Hand hinauf. Es war, als ob der Lada von alleine durch die Felder fuhr, es war ein ganz anderes Fahren, eine andere Welt. Alles war größer, die Farben satter, die Geräusche Dolby surround, und ich hätte mich, ehrlich gesagt, nicht gewundert, wenn auf einmal Tony Soprano, ein Dinosaurier oder ein Raumschiff vor uns aufgetaucht wäre. (HERRENDORF 2012 a, s. 104).*

Román končí havárií ukradené Lady, hospitalizací v nemocnici a posléze soudem. Během procesu je přihlédnuto k rodinám obou provinilců a tak se Maik vrací s alternativním trestem prospěšných prací do normálního života a Čik zůstává zavřený „v děcáku“.¹⁶ Cvoky se na chvíli stane i mezi spolužáky hrdinou. Ve chvíli, kdy už je někde jinde, a kdy o to nestojí. Určitou měrou k tomu přispěje i dopis od Isy jako neznámé ctitelky, který je Maikovi doručen do školy.

Ahoj, ty cvoku. Dojeli jste nakonec dobře do Tramtárie? Vsadím se, že ne. Byla jsem u nevlastní ségry a mám pro tebe ty prachy. ...[...]. Bylo to s váma fajn. Škoda, že jsme si nedali pusu. Úplně nejlepší byly ty ostružiny. Příští týden jednu do Berlína. Jestli nechceš čekat ještě padesát let, budu v neděli 29. v pět odpoledne pod světovějma hodinama. Pusu. Isa^{17 18}

Román je zakončen scénou ‚absolutně ulítlé kupačky‘ v bazénu u rodinné exkluzivní vily Maikovy rodiny. V bazéne nejprve skončí nábytek, a nakonec i Maik s maminkou. Klesají spolu ke dnu, Maik pozoruje hru světla na hladině a znovu si promítá prázdninovou cestu. Svým způsobem se tak dostává naopak nahoru. K novému vidění sebe sama.

Myslel jsem na to, že mi teď nejspíš zase začnou říkat cvoky. A že je mi to fuk. Myslel jsem na to, že existují i horší věci, než je máma alkoholička. Myslel jsem na to, že už brzy budu moci navštívit Čika v domově, a myslel jsem na dopis od Isy. ...[...]. Myslel jsem na to, že bez Čika bych nic z toho všeho nezažil a že to bylo skvělý léto, nejlepší léto mého života. Na to všechno jsem myslel, když jsme na dně bazénu zadržovali dech a koukali skrz opalizující bubliny nahoru, ...[...]. a byl jsem hrozně šťastej. Víte, člověk nemůže zadržovat dech věčně – ale přece jenom to jde docela dlouho.^{19 20}

2.2.2 Čik jako první road movie Wolfganga Herrndorfa

V rozhovoru uveřejněném 31. ledna 2011 v deníku *Franfurter Allgemeine Zeitung* Wolfgang Herrndorf uvedl:

„Asi tak v roce 2004 jsem se vrátil ke knížkám, které jsem četl jako kluk. *Pán much*, *Huckleberry Fin*, *Příběhy Arthura Gordna Pyma*, *Pik jede do Ameriky*. Chtěl jsem zjistit, jestli jsou skutečně tak dobré, jak si je pamatuji. Chtěl jsem se o sobě něco dozvědět. Jaký jsem byl a kdo jsem vlastně byl, když mi bylo dvanáct... A přitom jsem zjistil, že tyhle knížky, moje nejoblíbenější knížky, spojují tři věci: rychlá eliminace blízkých dospělých, velká cesta, velká voda. Přemýšlel jsem o tom, jestli by bylo možné zapracovat tyto tři věci do románu, který by se přibližoval realistickému... [...] ...A pak jsem dostal

¹⁶ HERRENDORF 2012 b, S 207.

¹⁷ HERRNDORF 2012 a, S 219.

¹⁸ *Hallo du Schwachkopf-Habt ihrs noch in die Walachai geschafft? Ich wette nicht. Ich habe meine Halbschwester besucht und kann dir jetzt das Geld wiedergeben. ...[...]. Ich fand es gut mit euch. Ich fands schade, dass wir uns nicht geküsst haben. Ich fanda m besten die Brombeeren. Nächste Woche komme ich nach Berlin. Sonntag den 29. um 17 Uhr unter der Weltuhr, wenn du nicht noch fünfzig Jahre warten willst. Kuss – Isa.* (HERRNDORF 2012 a, s. 250).

¹⁹ HERRNDORF 2012 b, S 222.

²⁰ *Ich dachte nämlich, dasssie mich jetzt wahrscheinlich Psycho nennen würden. Und es war mir egal. Ich dachte, dass es Schlimmeres gab als eine Alkoholikerin als Mutter. Ich dachte daran, dass es jetzt nicht mehr lange dauern würde, bis ich Tschick in seinem Heim besuchen konnte, und ich Dachte an Isas Brief. ...[...]. Ich dachte, dass ich das alles ohne Tschick nie erlebt hätte in diesem Sommer und dass es ein toller Sommer gewesen war, der beste Sommer von allen, und all das dachte ich, während wir da die Luft anhielten und durch silberne Schillern und die Blasen hindurch nach oben guckten ...[...]. und ich freute mich wahnsinnig. Weil man kann zwar nicht ewig die Luft anhalten. Aber doch ziemlich lange.* (HERRNDORF 2012 a, s 253 – 254)

nápad. Dva kluci ukradnou auto. Sice nepláchnou po velké řece, ale... Během několika minut jsem měl příběh pohromadě.²¹

Jiné detaily je možné vyčíst o románu *Čik* vyčíst z autorova blogu *Práce a struktura*. Práce na románu byla sice vedena srdcem a fenoménem být na cestě, ale i rozumem. Před psaním finální verze si Wolfgang Herrndorf přečetl či alespoň prolistoval romány, které v posledních letech získaly Německou státní cenu. Šlo mu o to být jiný a ukázat jiný svět. Vymykající se populární literatuře, která bývá kritiky ráda stavěna do opozice k literatuře umělecké, tedy k literatuře vykazující nesporné literární kvality. Lze vyčíst i záznamy o práci na korekturách, čekání na první ohlasy, záznamy o prvních autorských čteních a uznání ze strany některých kolegů, ale i ze strany rodiny. Text blogu *Práce a struktura* staví román *Čik* do kontextu života poznamenaného nemocí a kontextu života na více či méně jisté cestě směrem ke smrti. Obdiv či uznání ze strany přátel a literárních fanoušků byl jakýmsi implicitně obsaženým pozitivním faktorem, v němž se autorův život odvíjel v horečnatém tempu. V blogu jsou samozřejmě zastoupené i reference o románě *Obrazy tvé velké lásky*, jehož protagonistkou se stala Isa, vedlejší postavě románu *Čik*.

Obrazy tvé velké lásky. Nedokončený román je druhá road movie, která věkovou kategorii Herrndorfových románů opět posouvá nahoru. Motiv sexuality a rychlého navazování vztahů na cestě je zdůrazněn aspektem genderu. Aspekt vyvrhele stojí v kontrastu s hrdinkou, u níž čtenář implicitně předpokládá jistou bezbrannost nebo křehkost. Ta tu zastoupena je. Nalezneme ji v samotném nitru postavy. Tentokrát Herrndorf dotáhl do konce i sen o cestě na vodě, protože Isa absolvuje část cesty na šífu. Překračování norem, překračování zákonů je další klíčový motiv doprovázející a spoluutvářející cestu. Netýká se jen sexuality objevující se při stopu, vloupaček nutných k obstarání jídla, ale např. i ve vyprávění o minulosti postav, které Isa potkává. Aspekt optimismu, kterým je prolutý román *Čik*, se v nedokončeném příběhu Isy spíše vytrácí.

Knižně vydaný blog *Práce a struktura* je třetí a v podstatě ‚nejrychlejší‘ road movie, která kromě sekvencí věcně dokumentujících nemoc přináší i řadu intertextových odkazů (včetně Sallingera) a úryvků z textů. Obsahuje i kapitolu z románu *Čik*, která ve finálním vydání románu chybí.²² Maik zde vypráví opět o škole a o lásce, o necitelném přání němčináře Kaltwassera chtít od svých žáků autentickou báseň. Poezii se přitom pokouší žákům přiblížit jako řeč pocitů a citů. Maik píše o lásce k Tatjaně a svou báseň je donucen opět nahlas přečíst. Dostane se mu ironického komentáře, že ani Goethe by to lépe nedokázal... Motto z románu *Čik*

Dawn Wiener: „I was figting back.“

Mrs. Wiener: „Who ever told you to figt back?“

Todd Sodonz, Welcome to the Dolhouse²³

²¹ Překlad do češtiny: Tamara Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Ich habe um 2004 herum die Bücher meiner Kindheit und Jugend wieder gelesen, Herr der Fliegen, Huckleberry Finn, Arthur Gordon Pym, Pik reist nach Amerika und so. Um herauszufinden, ob die wirklich so gut waren, wie ich sie in Erinnerung hatte, aber auch, um zu sehen, was ich mit zwölf eigentlich für ein Mensch war. Und dabei habe ich festgestellt, dass alle Lieblingsbücher drei Gemeinsamkeiten hatten: schnelle Eliminierung der erwachsenen Bezugspersonen, große Reise, großes Wasser. Ich habe überlegt, wie man diese drei Dinge in einem halbwegs realistischen Jugendroman unterbringen könnte. Mit dem Fluß die Elbe runter schien mir lächerlich; in der Bundesrepublik des einundzwanzigsten Jahrhunderts als Ausreißer auf einem Schiff anheuern: Quark. Nur mit dem Auto fiel mir was ein. Zwei Jungs klauen ein Auto. Da fehlte zwar das Wasser, aber den Plot hatte ich in wenigen Minuten im Kopf zusammen.*

²² HERRNDORF 2015, s- 165 – 169.

²³ V německém i českém vydání románu je motto uvedeno v angličtině.

tak lze svým způsobem vztáhnout i k dalším dílům předčasně zesnulého autora.

Několik zamyšlení závěrem

Přes všechna výše uvedená pozitiva může román *Čik* Wolfganga Herrndorfa vzbudit u některých čtenářů jistě i rozpaky nebo dokonce negativní postoje k cestě kluků, kteří se díky své touze po dobrodružství, jež je výrazem touhy přežít, dostali do problémů se zákonem. Svým způsobem to dokládají i některé momenty jeho recepce v České republice. **Román *Čik* Wolfganga Herrndorfa zůstal, ve srovnáním se zahraničními ohlasy a blogy, českému čtenáři spíše neznámý.**²⁴

V kamenných obchodech se nestal bestsellerem a i postoj knihoven v tomto případě vypovídá o mnohém. Pokud by se dychtivý čtenář spolehl pouze na alfabetské řazení svazků, může se ocitnout v nesnázích. *Čik* bývá umístován do oddělení beletrie pro dospělé, protože, jak potvrdily tři knihovnice v různých pobočkách Městské knihovny v Praze, český čtenář nechápe, „co taková knížka dělá v oddělení literatury pro mládež.“²⁵ Podle informace z knihovny Goethe-Institutu budou knihy vyprávějící o mladých dospělých po rekonstrukci knihovny vyřazeny z oddělení literatury pro děti a mládež a zařazeny pod autory do beletrie, aby se tak čtenářům usnadnilo jejich hledání.²⁶ Takový aspekt recepce vypovídá o jisté rozpačitosti ze strany laické čtenářské veřejnosti. Mimo jiné vypovídá o nutnosti věnovat se tomto dílu v širších souvislostech.

Z pohledu společenského kontextu lze román *Čik* interpretovat jako generační odmítnutí současného obrazu společnosti, jejíž literární ztvárnění z pohledu mládeže by pro dospělého čtenáře mohlo být alarmem. Taková ztvárnění mají v německy psané literatuře svou tradici již od 70. let 20. století, avšak z pohledu českého čtenáře, který se literaturou nezabývá profesně, jsou přijímána rozpačitě. Problémově orientované romány pro mládež a především pro mladé dospělé český čtenář rád vyhledává ve formě překladové literatury. Z pohledu psychologie čtenářství může fungovat jako prvek odcizení vytvářející zdravý odstup k problému, jehož paralelu je možné nalézt i v prostředí jeho vlastní kultury.

Z pohledu literárně historického a teoretického kontextu lze román *Čik* charakterizovat jako problémově orientovaný román (nejen) pro mládež, který ke svému prospěchu využívá tradici žánru a pracuje s osvědčenými motivy. Takovými motivy jsou cesta či outsiderství, sex, a zamilovanost, boj o uznání sama sebe. K nim autor přidává motiv multikulturního Berlína a obraz východní části Německa.

Román Wolfganga Herrndorfa *Čik* lze označit jako road movie pro mládež. Znamená to, že Wolfgang Herrndorf tímto dílem v podstatě rozšířil žánrovou adresnost tohoto typu románu, jenž bývá klasicky přiřazován k literatuře pro dospělé čtenáře a reprezentuje díla, která jsou mládeži ‚pouze‘ doporučována. Jedná se o rozšíření zcela netradiční, a sice o rozšíření směrem ‚dolů.‘ **Snížení věkové kategorie primárně obmyšlených čtenářů v tomto případě poukazuje na souvislost novodobé road movie s dobrodružnou literaturou, která má potenciál působit také opačně, z čehož vyplývá, že logicky oslovuje i starší čtenáře.** Román vypráví o touze

²⁴ Román *Čik* vyšel roku 2012 v nakladatelství Argo v překladu Michaely Škultéty. Jako divadelní představení je zařazeno do repertoáru divadla U 22 v Praze – Uhřetěvesi, kde je uváděno v dramatinizaci Roberta Koalla.

²⁵ Z rozhovoru s knihovnicemi v Městské knihovně v Praze na Mariánském náměstí a v pobočce na Praze 8, v Kobylisích. Všechny dotázané knihovnice si přály zůstat v anonymitě. Rozhovory probíhaly v únoru 2016.

²⁶ Parafráze rozhovoru s vedoucí knihovny PhDr. Evou Vondálovou. Rozhovor proběhl na začátku června 2016.

vydat se za svými sny a v rámci těchto snů objevit i své vnitřní já. Taková touha není ohraničena jednou věkovou kategorií, a lze je vyložit jako jeden z antropologických, tedy věčně trvajících rysů existence člověka. Pro současné teenagery je *Čik* zajímavý svou neotřelým pohledem na svět, který pro ně je či může být v jistém slova smyslu nový. Starší čtenáře v myšlenkách vrátí do jejich školního světa, do světa jejich generačních vzpour a jejich románů „road movie“. Všechny v každém případě obohatí. ***I za padesát let bude Čik románem, který si budeme chtít přečíst. Ale bude lepší, když si jej přečteme hned.*** (Felicitas von Lovenberg, Frankfurter Allgemeine)²⁷

Resumé

The paper deals with the specification of the genre of the novel *Tschick* by Wolfgang Herrndorf in the context of problem-oriented literature for teenagers and school novels from the beginning of the 20th century. The focus lies on road movie novels, which traditionally belong to the literature for adult readers, but are also interesting and often even recommended for teenagers or young adults.

The article is aimed at introducing the novel *Tschick* as an intersection of both kinds of literature mentioned. The exceptionality on this novel, the significance of which has crossed the borders of German written literature lies in the decrease of the age limit of the primary readers of the genre road movie. The paper also presents a portrait of the author, who is still rather unknown in the Czech setting.

Literatura

HERRNDORF, Wolfgang. a *Tschick*. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2012. 224 s. ISBN 978-3499256356.

HERRNDORF, Wolfgang. b *Čik*. Praha: Argo, 2012. 222 s. ISBN 978-80-257-0671-8.

HERRNDORF, Wolfgang. *Bilder deiner großen Liebe. Ein unvollendeter Roman*. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2015. 141 s. ISBN 978-3499269097.

HERRNDORF, Wolfgang. *Arbeit und Struktur*. Berlin: Rowohlt Taschenbuchverlag, 2015. 445 s. ISBN 978-3499268519.

BECK, Ulrich. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986. 391 s. ISBN 978-3518113653

BUČKOVÁ, Tamara. Proměna paradigmat, proměna románu. *Ladění*, 2007, roč. 12, č. 1, s. 2 - 9. ISSN 1211 - 3484. (GAUK 252-561, 2007)

BUČKOVÁ, Tamara. Proměna paradigmat a žánru (2). *Ladění*, 2008, roč. 13, č. 3, s. 10-14. ISSN 1211 - 3484. (GAUK 252-261, 2008)

ČENKOVÁ, Jana. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X.

ERDHEIM, Mario. *Die gesellschaftliche Produktion von Unbewusstheit. Eine Einführung in den ethnopschoanalytischen Prozeß*. Frankfurt am Main : Suhkamp, 1992. 475 s. ISBN 3-518-28065-1.

EWERS, Hans-Heino. *Literaturanspruch und Unterhaltungabsicht. Studien zur Entwicklung der Kinder- und Jugendliteratur im späten 20. und frühen 21. Jahrhundert*. Frankfurt am Main:

²⁷ Citát z přebalu na knize. Německé vydání z nakladatelství Rowohlt Taschenbuch Verlag z roku 2012.

Peter Lang Verlag, 2013. 393 s. ISBN 978-3-631-64449-2.

HURELLMANN, Klaus / BRÜNDEL, Heidrun *Einführung in die Kindheitsforschung*. 1. Auflage.

Weinheim - Basel - Berlin: Beltz Verlag, 1996. ISBN 3-407-25170-X. 2., völlig überarbeitete Auflage. Weinheim - Basel - Berlin: Beltz Verlag, 2003. 240 s. ISBN 3-407-25282-X.

DOROVSKÝ, Ivan a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež I*. Praha: Libri, 2007. 848 s. ISBN 978-80-7277-314-5.

SEIBERT, Ernst. *Themen, Stoffe und Motive in der Literatur für Kinder und Jugendliche*. Wien: Facultas Verlag- und Buchhandel, 2008. 206 s. ISBN 978-3-8252-3073-9.

URBANOVÁ, Stanislava. (a kol.) *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*. Olomouc : Vobotia, 2004. 457 s. ISBN 80-7220-185-9.

WILD, Reiner. (Hrsg.) *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur*. 2. Auflage. Weimar

- Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2002. ISBN 3-476-01902-0, 3. vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Weimar - Stuttgart: 2008. 533 s. ISBN 978-3-426-01980-6.

In: Koudelková, Eva (ed.) *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2017, ISBN 978-80-87607-66-4. S 95-114